

PaedDr. Tatiana Homolová, PhD.

Základná škola, Banská Bystrica, Slovenská republika

Trieda SNP 20

Mgr. Štefan Petřík

Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovenská republika

Pedagogická fakulta

Katedra pedagogiky

KLÍMA ŠKOLSKEJ TRIEDY V PROCESSE ADAPTÁCIE ŽIAKOV PRVÉHO ROČNÍKA ZÁKLADNEJ ŠKOLY

Resumé

Cieľom príspevku je poukázať na klímu školskej triedy v procese adaptácie žiakov prvého ročníka základnej školy. Klíma školskej triedy je kvalitatívnym ukazovateľom, pomocou ktorého vieme vyjadriť nielen kvalitu prostredia a materiálno-technického vybavenia školskej triedy, ale dokážeme predovšetkým určiť kvalitu interpersonálnych vzťahov tej ktorej triedy. Musíme si uvedomiť, že jedine v triede, pre ktorú sú charakteristické pozitívne interpersonálne vzťahy medzi učiteľom a žiakmi, ale aj medzi žiakmi navzájom sa môžeme dopracovať k efektívnej adaptácii žiakov na nové prostredie, ktorým je školská trieda. Základom tejto požiadavky je vytvorenie pozitívnej klímy školskej triedy u žiakov prvého ročníka základných škôl. Učiteľ je prvý pri kontakte so žiakmi, ktorý sa snaží systematicky vytvárať podmienky a využívať všetky dostupné metódy a prostriedky, ktoré by mohli zefektívniť adaptačný proces žiakov.

Kľúčové slová: adaptácia • žiaci • základná škola • klíma

**CLASSROOM ATMOSPHERE IN THE PROCESS
OF THE ADAPTATION OF PUPILS
OF THE FIRST CLASS OF THE PRIMARY SCHOOL**

Abstract

The aim of the article is to show the role of classroom atmosphere in the process of adapting first-year primary school pupils. The climate of the school class is a qualitative indicator by means of which it is possible to express not only the quality of the environment materials and technical equipment of the school class, but also to determine the quality of interpersonal relations in the classroom. Only in the classroom with positive interpersonal relations is it possible to achieve effective pupils' adaptation to the new school-class environment. The basis of this requirement is to create a positive climate for the school class of primary school pupils. The teacher is the first one who contacts with pupils and who systematically tries to create good conditions, using all available methods and resources which can make the adaptation process of pupils more effective.

Keywords: adaptation • pupils • elementary school • climate

**KLIMAT SZKOLNEJ KLASY
W PROCESIE ADAPTACJI UCZNIÓW PIERWSZEJ KLASY
SZKOŁY PODSTAWOWEJ**

Streszczenie

Celem artykułu jest pokazanie klimatu klasy szkolnej w procesie adaptacji uczniów pierwszego roku szkoły podstawowej. Klimat klasy szkolnej jest jakościowym wskaźnikiem, za pomocą którego można wyrazić nie tylko jakość środowiska oraz materiały i wyposażenie techniczne klasy szkolnej, ale także określić jakość relacji międzyludzkich w klasie. Tylko w klasie, w której są pozytywne interpersonalne relacje między nauczycielem a uczniami oraz między uczniami, można osiągnąć skuteczne dostosowanie uczniów do nowego środowiska klasy szkolnej. Podstawą tego wymogu jest stworzenie pozytywnego klimatu dla klasy szkolnej uczniów szkół podstawowych. Nauczyciel jest pierwszym, który kontaktuje się z uczniami, który systematycznie stara się stworzyć dobre warunki, wykorzystując wszystkie dostępne metody i zasoby, mogące sprawić, że proces adaptacyjny uczniów będzie bardziej skuteczny.

Słowa kluczowe: adaptacja • uczniowie • szkoła podstawowa • klimat

Úvod

Vo svete sa od 2. polovice 20. storočia objavuje požiadavka na zmenu procesu edukácie v smere k človeku ako súčasť spoločenského systému s dôrazom na humanistickejší prístup. Reformu školstva totalitné režimy na Slovensku potláčali, alebo až pozastavili. Slovensko bolo v minulosti veľmi izolované, najmä z pohľadu nových prúdov v edukácii. Po roku 1989 nastávajú v oblasti edukácie zmeny, ktoré vzhliadajú ku školským systémom v Amerike a západnej Európe. Slovensko podstúpilo od roku 1989, ako uvádza Kosová – Porubský (2011), podstatnú zmenu, tzv. transformáciu spoločnosti. Spomínané zmeny vyžadovali najmä transformáciu edukačného systému. Vznikli požiadavky na humanizáciu a demokratizáciu edukačného procesu.

Školská politika sa po roku 1989 stále menila a s tým súvisí neustála novelizácia základného školského zákona. Kosová – Porubský (2011) zdôrazňujú, že spoločnosť potrebuje inak zmýšľajúceho človeka, preto bolo potrebné realizovať zásadné zmeny vo vzdelávaní. Vychádzať pri výchove treba z princípov humanistickej psychológie a pedagogiky. *„Napriek tomu, že nová spoločnosť potrebuje inak zmýšľajúceho človeka, čo vyžaduje uskutočniť zásadné zmeny vo vzdelávaní, v žiadnej z postkomunistických krajín transformácia edukačného systému (t.j. jeho podstatné a systémové premeny) nebola prvoradou prioritou”* (Kosová–Porubský, 2011, s. 10). Doterajšie pokusy o reformu školstva v Slovenskej republike ostali iba pri vypracovaní projektov školskej reformy a niekoľkých koncepciách: Duch školy 1991, Strategické zámery v edukácii v Slovenskej republike 1993, Konštantín 1994, Škola roku 2000 a pod. Žiadna z vypracovaných koncepcií nebola v praxi zrealizovaná, a ak áno, tak nenašla dlhodobé uplatnenie. Jedným z dôvodov nezačlenenia projektov do vzdelávania bol nedostatok finančných prostriedkov, ktoré boli potrebné na ich realizáciu. Ďalší dôležitý faktor, ktorý ovplyvnil reformu školstva nesprávnym smerom, bola neochota politických strán. Schválenie koncepcie pod názvom Milénium 1999, ktorá vychádza predovšetkým z tvorivo-humanistickej výchovy, umožnilo vykonať pozitívne zmeny v obsahu edukácie.

Vďaka koncepcii Milénium sa do obsahu mohli zapojiť prvky kultúry, multikultúrnej výchovy a mnoho iných. Implementované prvky do obsahu vzdelávania podporujú humanisticky orientovanú výchovu a vzdelávanie žiakov k pochopeniu a tolerancii (Zelina, 2010).

Adaptácia a adaptačný proces žiakov prvého ročníka základnej školy

Škola vstupuje do života dieťaťa ako nový, mocný činiteľ a má rozhodujúci vplyv na jeho vývoj a poznamenáva jeho osobnosť na celý život. Výrazný vplyv pri zaškolení má spolupráca všetkých zainteresovaných, aby sa zabezpečila dobrá príprava školopovinných detí. V tomto období je veľmi dôležité poskytnúť deťom pomoc a oporu, ktorú potrebujú. Podľa Ondrejkooviča (2004) je prechod dieťaťa z prostredia rodiny do prostredia školy jedným z kritických okamihov. Dieťa sa stretáva mimo svojej rodiny prvý raz s inštitúciou, ktorá vyžaduje bezpodmienečné vykonávanie určitých činností, čiže v tom zmysle má „donucovací charakter“. Škola však vyžaduje nielen plnenie požiadaviek orientovaných na výkon, ale tiež osvojovanie prostredia dieťaťom, kde za normálnych okolností sa požiadavka plnenia určitých povinností a dodržiavania disciplíny spája s láskou rodičov. Školské prostredie tak vystupuje ako neosobné, ako pravidelný, záväzný systém – presný začiatok a koniec vyučovania, hlásenie sa o slovo zdvihnutím ruky, zachovávanie ticha a pokoja počas vyučovania, rozvrh hodín, domáce úlohy a pod. Začiatok školskej dochádzky býva často označovaný ako kľúčový moment v živote každého dieťaťa či zlomové obdobie. Dôležitá je adaptácia ako proces prispôsobenia sa sociálnemu prostrediu s jeho normami a požiadavkami. Cieľom adaptácie je zabezpečiť podmienky v takých intenciách, ktoré sa zaistia včas, budú sa nepretržite a optimálne prispôsobovať a inovovať novým štandardom kladeným na školstvo a samotný život dieťaťa v edukačnom prostredí. Ak sa tieto podmienky zabezpečia, eliminujú sa tak nedostatky a nežiaduce negatívne prejavy v prežívaní a správaní sa človeka ako plnohodnotnej osobnosti.

Človek týmto procesom prechádza v živote mnohokrát. Len časom si vytvára rôzne mechanizmy podporujúce uľahčenie. Adaptačný proces v základnej škole je zväčša krátkodobý, no považuje sa za najdôležitejší pre intenzitu prežívania zúčastnených osôb, najmä žiaka. Slezáková (in. Slezáková – Tirpáková, 2006) vidí adaptáciu na základe aspektov v troch rovinách, ako fyziologickú adaptáciu, ktorá prebieha v troch etapách. Prvou etapou je orientačná etapa (kedy organizmus dieťaťa reaguje na všetky nové podmienky, ktoré súvisia s učením), v druhej etape neustáleho prispôsobovania sa (organizmus dieťaťa sa prispôsobuje novým podmienkam a nachádza varianty reakcií na vonkajšie vplyvy prostredia) a tretia etapa relatívne stáleho prispôsobovania (hľadanie najvhodnejších možností reagovania na záťaž rôznej povahy). V oblasti psychológie sa vyčleňuje psychologická adaptácia, ktorá sa u detí môže prejavíť rôznorodo a zasahuje všetky stránky psychiky dieťaťa (osobnostno-motivačnú, učebno-poznávaciú a vôľovú). Pre oblasť nášho záujmu je významná sociálna adaptácia, pri ktorej ide o nadobudnutie novej sociálnej role, napríklad role žiaka, s ktorou súvisí prežívanie (ak má dieťa kladný vzťah ku škole a povinnostiam, tak je schopné dodržiavať a nadväzovať kontakt so spolužiakmi a učiteľom, výsledkom čoho je úspešné začlenenie sa do nového prostredia a nájdenie si miesta v ňom). Podľa autorky sa to vzájomne prepája a neúspech by mohol mať negatívny vplyv na úspešnosť dieťaťa pri zvládaní požiadaviek školy.

Na adaptáciu žiaka pôsobí celý rad faktorov, ktoré žiaka po dobu jeho pobytu v základnej škole ovplyvňujú. Adaptácia je proces, ktorý si vyžaduje mnoho trpezlivosti, odborných vedomostí a pravidiel. Ide o proces veľmi individuálny s ohľadom na potreby a možnosti žiaka. Dieťa sa musí v prvom ročníku základnej školy, ako uvádza Řezáč (1998), adaptovať na dané podmienky: materiálne podmienky (týkajúce sa pracovného miesta, jeho rozmerov a povahy); fyzikálne podmienky (napríklad osvetlenie alebo teplota v triede); sociálne podmienky (zahrnujúce vzťahy medzi žiakmi, žiakmi a učiteľmi, triedou a iné).

Podľa Guziovej a kol. (1999) pripravenosť dieťaťa na školskú dochádzku závisí v podstatnej miere od najzákladnejšej zo všet-

kých schopností, a tou je schopnosť učiť sa. Každé dieťa je neopakovateľne jedinečné. Sú deti, ktoré nemajú adaptačné problémy a školskému prostrediu sa prispôbia. Na druhej strane sú deti, ktoré si ťažko zvykajú na nové školské povinnosti. Adaptačné problémy môžu byť spôsobené vnútornými alebo vonkajšími príčinami. Významný determinant v škole predstavuje učiteľ. Učiteľ je prvý pri kontakte so žiakom, ktorý sa snaží systematicky vytvárať podmienky a využívať všetky dostupné metódy a prostriedky. „Učiteľ vytvára priateľské, akceptujúce, motivujúce prostredie na to, aby žiaci mali možnosť svoje poznatky, zážitky a skúsenosti konfrontovať, prediskutovať s druhými, s využitím cyklicky sa opakujúcej reflexie.” (Tomkuliaková – Doušková, 2012, s. 34)

Ako uvádza Huľová (2015), každý jedinec prechádza vo svojom živote procesom socializácie viackrát, ale vstup do prvého ročníka základnej školy socializáciu urýchľuje. V priebehu celého výchovno-vzdelávacieho procesu už nikdy nedochádza k tak významným a prudkým kultúrnym zmenám, aké zažíva žiak prvého ročníka základnej školy. Socializácia v školskom prostredí je veľmi špecifická. V škole a samotnej triede trávi žiak pomerne mnoho času, preto je dôležité, aby školu rád navštevoval a cítil sa v nej dobre. Žiak sa musí podrobiť podmienkam, ktoré na neho kladie inštitucionalizované vzdelávanie, ale súčasne i požiadavkám učiteľa. Žiak sa snaží byť čo najviac v jeho blízkosti, robiť mu radosť a zapáčiť sa mu. Východiskom sú aktuálne skúsenosti žiaka, predbežné vedomosti, pojmy a záujmy rozvíjané podľa jeho reálnych možností tak, aby sa dosiahol pevný základ pre jeho budúci akademický a sociálny úspech.

Dieťa prichádza z prostredia materskej školy ako uvádza Huľová-Gabzdyl (2015) do prvého ročníka základnej školy, kedy sa mení jeho rola a získava rolu žiaka a spolužiaka. Učebná činnosť je jeho hlavnou činnosťou. Prvý rok v škole je pre dieťa veľmi náročný, lebo sa mení celkovo život dieťaťa. Dieťa je emocionálne a psychicky zaťažované. Je to jeden z najdôležitejších momentov jeho doterajšieho života, pretože výrazným spôsobom ovplyvňuje formovanie vzťahu dieťaťa ku škole a vzdelaniu, motivuje dieťa pre školskú prácu a ovplyvňuje jeho spokojnosť i úspešnosť v škole.

Začiatok školskej dochádzky býva často označovaný ako kľúčový moment v živote každého dieťaťa či zlomové obdobie. Dôležitá je adaptácia ako proces prispôsobenia sa sociálnemu prostrediu s jeho normami a požiadavkami. Cieľom adaptácie je zabezpečiť včasné, nepretržité a optimálne prispôsobovanie sa novým, nezvyklým, náročným podmienkam činnosti a života, a tak zabezpečiť elimináciu nežiaducich negatívnych stavov a ich prejavov v prežívaní a správaní človeka. K naplneniu tohto cieľa sa môžeme výrazným krokom priblížiť utváraním pozitívnej klímy školskej triedy.

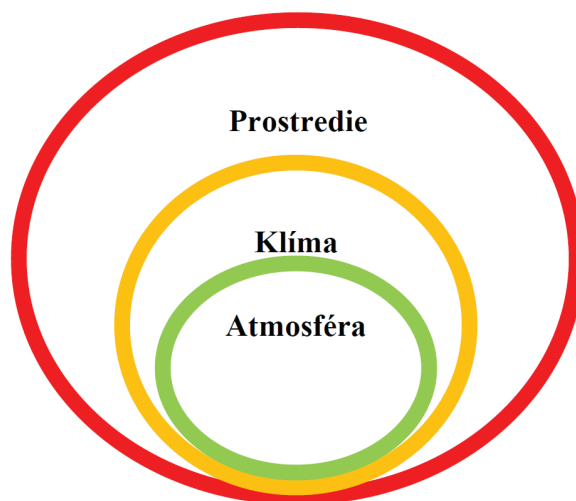
Klíma školskej triedy ako jeden z determinantov ovplyvňujúci úspešnú adaptáciu žiakov

V škole a samotnej triede trávajú žiaci pomerne mnoho času, preto je dôležité, aby školu radi navštevovali a cítili sa v nej dobre. V triede či učebniach prebieha riadený učebný proces. Samotné prostredie má svoje aspekty: architektonický (umiestnenie školy, riešenie prístupu ku škole, dispozičné riešenie budovy školy, variabilnosť učebných priestorov, rozmiestňovanie tried, odborných učební a kabinetov), ergonomický (podoba a veľkosť školského nábytku, usporiadanie pracovného prostredia žiakov a učiteľov, ich pomôcky), hygienický (akustika, kúrenie, osvetlenie, vetranie, bezpečnosť a prašnosť miestností, kde sa edukačná činnosť realizuje), no dôležitý je aj organizačný aspekt (komunikácia subjektov edukácie a vzťahy medzi nimi). Charakter edukačného prostredia môže ovplyvňovať vzdelávacie výsledky žiakov (Čáp – Mareš, 2007). Gavora (1999) poukazuje na dôležitosť rozlíšenia medzi týmito pojmami (Obrázok 1).

Učebné prostredie je najvšeobecnejším pojmom, ktorý v sebe zahŕňa pojmy nižšej úrovne, klímu a atmosféru triedy. Svojím obsahom presahuje sociálno-psychologický aspekt, pretože sa týka aj fyzického prostredia, t. j. typu, vybavenia, akustiky, osvetlenia učebne. Atmosféra triedy vyjadruje krátkodobú, momentálnu situáciu v triede, ktorá sa môže zmeniť behom jednej minúty alebo jedného dňa. Klíma triedy vyplňa miesto medzi učebným

prostredím a atmosférou školy. Vzniká v priebehu mesiacov, mení sa len pomaly (Gavora, 1999).

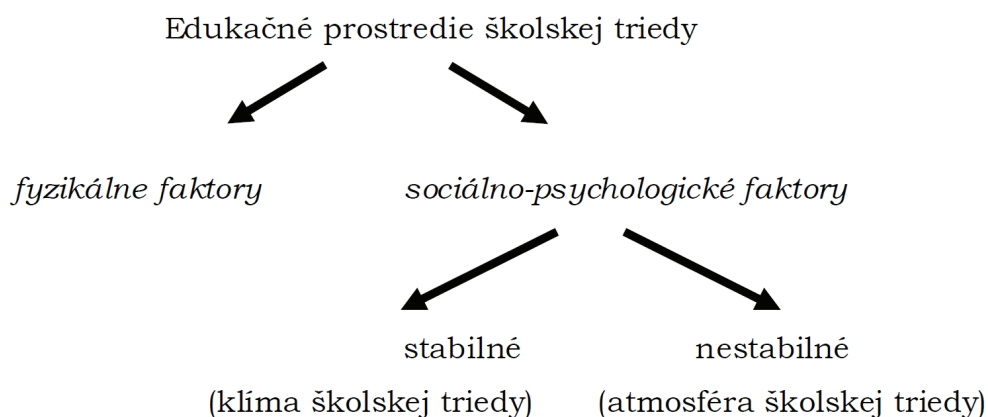
Obrázok 1. Vzťah medzi učebným prostredím, klímou a atmosférou

Klíma pochádza z gréckeho slova, ktoré znamená pôsobenie, a je pre nás užším pojmom. Predstavuje trvalejšie sociálne a emocionálne naladenie žiakov v triede, ktoré tvoria a prežívajú v interakcii učiteľa a žiaci. Samotný pojem sa používa predovšetkým v prírodných vedách na označenie podnebia vyjadrujúceho dlhodobý, stabilný režim počasia. V súčasnosti sa pojem klíma etabloval v psychologických vedách a vyjadruje „podnebie“, náladu charakteristickú pre určité prostredie, napríklad prostredie školy (Mareš, 2005). Pojem atmosféra má relatívne úzky rozsah. Ako uvádza Mareš (1998), vyjadruje premenlivosť a krátke trvanie. Atmosféra školy je vysvetľovaná ako krátkodobý a situačne podmienený jav, ktorý sa môže meniť behom vyučovacieho dňa alebo dokonca vyučovacej hodiny. Na zmenu atmosféry školy stačí niekoľko desiatok minút, hodín či dní. Pre lepšie pochopenie stačí spomenúť a porovnať atmosféru v škole pred maturitnými skúškami, počas veľkej prestávky, pri rozdávaní vysvedčenia, pri hĺbkovej školskej inšpekcii, po ťažkom úraze, úmrtí žiaka či učiteľa.

Na potrebu rozlíšenia prostredia, klímy a atmosféry triedy poukazuje aj Průcha (1997) (Obrázok 2).

Obrázok 2. Vzťahy medzi edukačným prostredím, klímou a atmosférou školskej triedy

Edukačné prostredie školskej triedy môžeme definovať ako komplex fyzikálnych a sociálnych faktorov vytvárajúcich „vnútorný život“ triedy. Medzi fyzikálne podmienky môžeme zaradiť veľkosť priestorov učebne, konštrukciu a materiál nábytku, jeho usporiadanie, osvetlenie učebne, jej vetranie, farby stien, technické zariadenia učebne, teda všetko to, čo môže pôsobiť na životné a pracovné podmienky žiakov i učiteľov. Sociálno-psychologickými faktormi označujeme súbor interpersonálnych vzťahov a interakčných procesov medzi účastníkmi daného prostredia, teda jednak medzi žiakmi a učiteľmi, ale tiež medzi žiakmi navzájom. Podľa dĺžky časového trvania týchto vzťahov a procesov môžeme sociálno-psychologické faktory ďalej rozdeľovať na stabilné, tvoriace klímu triedy, a nestabilné, tvoriace atmosféru triedy (Průcha, 1997).

V nasledujúcich riadkoch terminologicky vymedzujeme pojmy prostredie, klíma a atmosféra. Dvořáková (2000) uvádza, že „prostredie“ je chápané ako pojem najvšeobecnejší, ktorý zahŕňa nielen sociálno-psychologické aspekty, ale aj napríklad vybavenie učebne či možnosť meniť rozmiestnenie nábytku. Je to aj akustika v triede, hlučnosť, osvetlenie, vykurovanie triedy, vhodnosť školského nábytku, ale aj samotná výzdoba triedy. „V edukačnom prostredí sa realizujú riadené procesy učenia sa žiakov. Tvorí ho systém materiálnych a sociálnych podnetov, ktoré pôsobia na žiaka“ (Doušková, 2012, s. 20).

Obrázok 3. Faktory kvality edukačného prostredia (Doušková, 2012)

Učiteľ svojím profesijným pedagogickým pôsobením vstupuje do zložitého systému sociálnych a interpersonálnych vzťahov, pričom zohráva významnú úlohu pri utváraní klímy školskej triedy, ktorá napomáha nielen úspešnosti edukačného procesu, ale môže výrazne ovplyvniť aj adaptačný proces žiakov. Musíme si uvedomiť, že jedine v triede, pre ktorú sú charakteristické pozitívne interpersonálne vzťahy medzi učiteľom a žiakmi, ale aj medzi žiakmi navzájom, sa môžeme dopracovať k efektívnej adaptácii žiakov na nové prostredie, ktorým je školská trieda. Klíma triedy zásadným spôsobom ovplyvňuje hodnoty, postoje, motiváciu, sebavedomie a sebaúctu žiakov.

Vhodným psychologickým ukazovateľom pozitívnej klímy triedy je pocit bezpečia žiakov. Pozitívna sociálna klíma triedy sa totiž podľa nej odráža predovšetkým v pocitoch bezpečia alebo ohrozenia žiakov. V triede, ktorá je zameraná na tvorbu bezpečnej sociálnej klímy, sa zvyšuje efektivita edukačného procesu v štyroch oblastiach:

- bezpečná klíma triedy motivuje a zlepšuje neurologicko-psychické predpoklady žiakov i učiteľov k plneniu úloh; z krátkodobého hľadiska to má význam pre aktuálny priebeh učenia a vyučovania; z hľadiska dlhodobého to ovplyvňuje kvalitu výsledkov edukačného procesu,

- bezpečná klíma triedy navodzuje pozitívne prežívanie, znižuje riziko úzkostných a stresových stavov, riziko interferencie doznievajúcich negatívnych zážitkov do aktuálnych činností; dlhodobo pôsobiaca bezpečná klíma triedy posilňuje sebadôveru, vytvára vyrovnané sebavedomie osobnosti tvoriace základ zdravého vývoja psychickej odolnosti v dospelosti,
- podmienky a procesy, ktorými sa bezpečná sociálna klíma triedy vytvára, pôsobia na žiakov aj učiteľov formatívne a prejavujú sa vznikom vzorcov pre budúce sociálne správanie v ktorejkoľvek komunite,
- bezpečná klíma triedy zvyšuje nielen otvorenosť a spoluprácu žiakov, rodičov a učiteľov v rámci školskej triedy, ale vytvára predpoklady pre včasné, adekvátne riešenie sociálno-patologických javov prostredníctvom školy (Havlíňová, 2003).

Pri vytváraní pozitívnej sociálnej klímy triedy podľa Štefanoviča (1991) zohráva osobnosť učiteľa dominantnú úlohu. Tá môže pozitívne vplývať na sociálnu klímu školskej triedy predovšetkým:

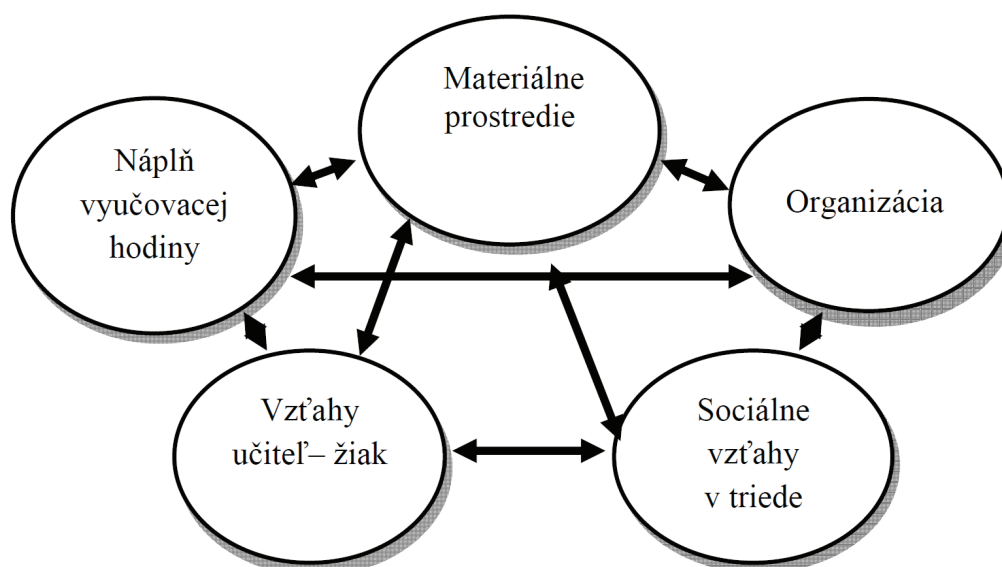
- Charakterovými vlastnosťami, akými sú čestnosť, spravodlivosť, úprimnosť, priamosť, diskretnosť, zásadovosť, dôslednosť.
- Citovo-temperamentnými vlastnosťami, medzi ktoré môžeme zaradiť sebaovládanie, vyrovnanosť, trpezlivosť, pokojnosť.
- Pracovnými vlastnosťami, ktoré sa prejavujú predovšetkým v presnosti, dochvilnosti, vo výbornom ovládaní učiva a vo svedomitom plnení povinností.
- Pedagogicky taktným správaním odrážajúcim sa v pochopení žiakov, v rešpektovaní ich osobnosti (žiakov neuráža, neponižuje, neznevažuje, nezosmiešňuje, má rovnaký postoj ku každému z nich), v primeranosti kladených požiadaviek, vo vzbudzovaní zdravého sebavedomia a sebadôvery žiakov.

Výskumníci z Yaleskej univerzity zistili, že za rozhodujúce determinanty ovplyvňujúce pozitívnu klímu školskej triedy môžeme považovať: motiváciu k úspechu, spoluprácu žiakov,

rodičov, učiteľov a riaditeľov škôl pri rozhodovaní o školskom živote, spravodlivosť a rovnoprávnosť bez ohľadu na pohlavie a etnickú príslušnosť, kvalitu vzájomných interakcií všetkých aktérov (učiteľ, žiak, rodič, riaditelia škôl) školského života, atmosféru a ducha školy. V neposlednom rade sem môžeme zaradiť aj disciplinovanosť (Haynes, 1997). Zamýšľajúc sa nad adaptačným procesom žiakov 1. stupňa ZŠ môžeme nájsť analógiu s výskumnými zisteniami odborníkov z Yaleskej univerzity. Takisto, ako pri budovaní pozitívnej klímy školskej triedy, tak aj pri adaptačnom procese je nevyhnutné, aby pri jej realizácii spolupracovali tak učitelia, ako aj rodičia a riaditelia základných škôl.

Odborníci, venujúci sa klíme školskej triedy z Univerzity v Newcastle, rozdelili dominantné činitele, ktoré sa podieľajú na vytváraní sociálnej klímy školskej triedy do piatich dimenzií (Gillen, 2011).

Obrázok 4. Dimenzie vytvárajúce sociálnu klímu školskej triedy

Do dimenzie materiálneho prostredia môžeme zaradiť usporiadanie a vybavenie školskej triedy. Organizáciu školskej triedy tvorí jednota uplatňovaná v pravidlách správania, zahrňujúca požiadavky týkajúce sa správania a učebných úloh, ale tiež systém hodnotenia. Dimenziu sociálnych vzťahov školskej triedy tvorí predovšetkým tolerancia, úcta a kooperácia. Vzťahy učiteľ –

žiak sa prejavujú predovšetkým rešpektovaním vzájomných názorov oboch aktérov edukačného procesu. Náplň hodiny spočíva v jasnosti inštrukcií a požiadaviek na žiaka, vo výbere rôznorodých, optimálnych metód a aktivít učenia sa, v podpore učiteľa a v celkovej štruktúre vyučovacej hodiny.

Rolu učiteľa v procese kreovania pozitívnej sociálnej klímy školskej triedy, tým pádom aj v procese adaptácie žiakov, zohráva prioritnú úlohu. Najvýznamnejšie kompetencie učiteľa pri vytváraní kladnej sociálnej klímy školskej triedy, čo v konečnom dôsledku môže výrazným spôsobom prispieť k adaptácii žiakov, približuje Hanuliaková (2012) pomocou použitia akronymu KLIMA. V zmysle toho učiteľ pri tvorbe klímy zastupuje predovšetkým rolu:

- **Komunikátora**, vyjadrenú pedagogickou komunikáciou učiteľa. Prostredníctvom nej učiteľ svojimi výrokmi motivuje, usmerňuje žiakov, dáva priestor na vyjadrenie svojich vlastných názorov.
- **Lídra**, ktorá vyjadruje postavenie učiteľa v školskej triede v úlohe vodcu, vedúceho výchovno-vzdelávacieho procesu. Vedenie školskej triedy vyžaduje od učiteľa riadiace schopnosti, ktoré mu umožňujú samostatnú prípravu a realizáciu vyučovacej hodiny, samotné diagnostikovanie a hodnotenie žiakov.
- **Informátora**, čiže sprostredkovateľa informácií žiakom vo výchovno-vzdelávacom procese pomocou približovania, vysvetľovania a konkretizovania učiva. Kvalita vysvetľovania a výber vhodných metód pri sprostredkovaní nového učiva tak môžu výrazným spôsobom vplývať na učebné výsledky žiakov.
- **Metodika**, t. j. voľba a používanie metód pri realizácii výchovno-vzdelávacieho procesu nemajú vplyv len na kvalitu výsledkov edukácie. Voľba metód z hľadiska spoločenskej a sociálnej dimenzie vplýva tiež na vzťah medzi učiteľom a žiakom, čo v konečnom dôsledku ovplyvňuje klímu školskej triedy.
- **Axiológa**, ktorá kladie na učiteľa požiadavku vychovávať hodnotami k hodnotám. Úlohou učiteľa je vytvárať takú klímu, ktorá by podporovala vlastné hodnotenie žiakov.

Vlastným hodnotením sa nemyslí výsledok, ale proces, na základe ktorého žiak hodnotí javy, situácie, seba a svoju činnosť.

Klímu triedy, ktorá je mnohofaktorovým činiteľom výchovno-vzdelávacieho procesu, nie je možné chápať izolovane od jednotlivých zložiek a dimenzií. V súčasnosti považujeme za najdôležitejšie zdôrazniť jej sociálnu a emocionálnu zložku. Záujem o sociálnu klímu plynie z hľadiska zlepšovania vzťahových štruktúr. Interakcia medzi aktérmi edukácie sa zhoršuje a ochladzuje. Sociálna dimenzia klímy triedy sa vzťahuje na spôsob komunikácie a kooperácie vo vnútri skupiny a medzi skupinami v triede. Sociálna klíma triedy je vytváraná súborom endogénnych a exogénnych podmienok. Tieto podmienky vo vzájomnej súčinnosti pôsobia na jednotlivých žiakov a učiteľov a ovplyvňujú ich správanie. Spolutvorcom sociálnej klímy je učiteľ, ktorý musí vynaložiť svoje úsilie v triede. Mal by poznať svojich žiakov, vedieť o tom, čo na nich platí a ako s nimi jednať, ako rozvíjať ich schopnosti. Triedny učiteľ je obhajcom svojich žiakov, motivátorom a sociálnym vzorom, veľmi dôležitým dospelým v ich živote. Potenciál práve v role učiteľa vidí Doušková (2012), podľa ktorej učiteľ neustále vytvára podmienky, podporuje rozvoj samostatnosti, slobody a zodpovednosti. Na začiatku školskej dochádzky je učiteľ tou osobou, ktorá pri dostatočnej pozornosti môže rozvíjajúce sociálne vzťahy vo svojej triede medzi žiakmi významne ovplyvňovať.

Snaha učiteľa o zlepšovanie a skvalitňovanie klímy v triede si vyžaduje od každého učiteľa, aby ovládal a vedel aplikovať v praxi viaceré metódy na diagnostikovanie klímy v triede. Meranie a hodnotenie aktuálnej a preferovanej klímy v triede je možné realizovať viacerými výskumnými metódami a nástrojmi. Jeho práca si vyžaduje, aby pracoval s veľkým množstvom diagnostických metód a prostriedkov. Podľa Huľovej (2009) učiteľ by nemal zabúdať, že nestačí pracovať len s metódami, ktoré zisťujú kognitívnu úroveň žiakov, ale je potrebné venovať pozornosť aj afektívnej a psychomotorickej oblasti (Huľová, 2009, s. 48-50). Stáva sa, že dané dimenzie učiteľa diagnostikujú menej. Preto upriamujeme pozornosť na vybrané metódy, prostredníctvom

ktorých môžu učitelia jednoducho merať klímu v triede, ako aj jej jednotlivé elementy a determinanty:

- metóda nedokončených viet,
- neštandardizovaný rozhovor,
- sociometria,
- štandardizovaný dotazník,
- žiacke denníky,
- žiacke kresby.

Za adekvátne metódy merania klímy školskej triedy považujeme dotazníky zostavené Douškovou (2012, s. 56-57), upravené k vekovým schopnostiam žiakov prvého ročníka základnej školy, ktorí ešte nevedia čítať a písať – nápomocné sú obrázky, ktoré sú súčasťou dotazníka, ale je potrebná aj aktivita učiteľa pri jeho vyplňaní.

Obrázok 5. Obrázkový dotazník – Ako sa cítiš vo svojej triede?

OBRÁZKOVÝ DOTAZNÍK – AKO SA CÍTIŠ VO SVOJEJ TRIEDE?

Vyber si z ponuky obrázkov ten, ktorý najlepšie vystihuje, ako sa v triede cítiš. (Žiak musí byť veľmi dobre oboznámený s tým, čo jednotlivé obrázky predstavujú.)

.....
meno (kód) žiak

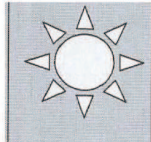

po 1. týždni

Vyfarbi jedno okienko

veľmi dobre	dobre	zle	veľmi zle
			
			

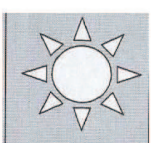

po 1. mesiaci

Vyfarbi jedno okienko

veľmi dobre	dobre	zle	veľmi zle
			
			

po 3. mesiacoch

Vyfarbi jedno okienko

veľmi dobre	dobre	zle	veľmi zle
			
			

Obrázok 6. Dotazník – Naša trieda

.....
Meno (kód) žiaka

Otázka (položka)	Prvý týždeň školskej dochádzky týždeň školskej dochádzky
1. Chodíš do školy rád/a?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
2. Páči sa ti v triede?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
3. Máš v triede kamaráta?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
4. Posmievajú sa ti spolužiaci, keď niečo nevieš?	ÁNO NIE	ÁNO NIE

Otázka (položka)	Prvý týždeň školskej dochádzky týždeň školskej dochádzky
5. Stretávaš sa so spolužiakmi aj po vyučovaní?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
6. Ublízuje ti niekto v triede?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
7. Poradí ti učiteľ, keď potrebuješ pomoc?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
8. Sediš na vyučovaní celú hodinu v lavici?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
9. Máš v škole čas aj na odpočinok a hranie?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
10. Kamarátiš sa so všetkými spolužiakmi v triede?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
11. Riadiš sa v triede podľa dohodnutých pravidiel?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
12. Pochváli ťa učiteľ, keď si to zaslúžiš?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
13. Páči sa ti škola a jej okolie?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
14. Si v škole spokojný?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
15. Máš v triede kamaráta, ktorý ti pomôže?	ÁNO NIE	ÁNO NIE
16. Páči sa ti vyplňanie tohto dotazníka?	ÁNO NIE	ÁNO NIE

Okrem spomenutých dotazníkov existuje aj štandardizovaný dotazník slúžiaci na meranie klímy školskej triedy určený pre prvý stupeň základných škôl (dotazník My Class Inventory – MCI). Pôvodná verzia obsahuje 45 položiek s uzavretými dichotomickými odpoveďami (áno – nie), na ktoré odpovedajú učitelia a žiaci. Prvá oblasť dotazníka je zameraná na zisťovanie vzájomných vzťahov, skúmaním aspektov súdržnosti, spokojnosti. Druhá oblasť sa zameriava na rozvoj jedinca skúmaním náročnosti učebných úloh a súťaživosti žiakov v triede. Okrem pôvodného znenia dotazníka MCI bola vytvorená aj jeho skrátená verzia, ktorá obsahuje 25 položiek (Mareš – Krivohlavý, 1995).

Obrázok 7. Dotazník na diagnostikovanie klímy triedy (Köbölóvá, 2005)**DOTAZNÍK NA DIAGNOSTIKOVANIE KLÍMY TRIEDY**

(MCI - Mareš, Lašek 1990)

Vážení žiaci, predkladáme Vám dotazník prostredníctvom ktorého, by sme chceli zistiť klímu vo Vašej triede. Nejde o žiadny test schopností či vedomostí a preto neexistujú nijaké správne a nesprávne odpovede. Ide o dotazník, ktorý zistí ako sa vo Vašej triede cítite a ako vnímate svojich spolužiakov. Ak súhlasíte s tvrdením v dotazníku, zakrúžkujte ANO. Ak nesúhlasíte zakrúžkujte NIE. Ak sa neviete jednoznačne rozhodnúť, potom zakrúžkujte X. V prípade, že ste sa pomýlili, alebo by ste chceli odpoveď zmeniť, prečiarknite to, čo neplatí a zakrúžkujte to, čo platí. Odpovedajte prosím na každý výrok. Nemali by ste nič vynechať – preskočiť.

Dotazník nepodpisujte.

Ďakujeme Vám za porozumenie a spoluprácu.

_____ preložila a upravila: E. Köbölóvá, 2005. _____

1. Mojich spolužiakov práca v škole zaujíma.	ANO	X	NIE
2. Moji spolužiaci sa navzájom bijú.	ANO	X	NIE
3. Žiaci v našej triede často súťažia, aby sa dozvedeli, kto z nich je najlepší.	ANO	X	NIE
4. Učenie v našej triede je ťažké.	ANO	X	NIE
5. Všetci spolužiaci sú mojimi kamarátmi.	ANO	X	NIE
6. Niektorí žiaci v našej triede sú nešťastní.	ANO	X	NIE
7. Žiaci v našej triede si nechcú navzájom požičiavať svoje veci.	ANO	X	NIE
8. Veľa mojich spolužiakov si želá, aby ich práce boli lepšie, ako práce ostatných žiakov.	ANO	X	NIE
9. Moji spolužiaci si dokážu urobiť školskú prácu bez cudzej pomoci.	ANO	X	NIE
10. S niektorými spolužiakmi sa nekomarátim.	ANO	X	NIE
11. Moji spolužiaci majú našu triedu radi.	ANO	X	NIE
12. Veľa spolužiakov robí ostatným v triede naschvál zle.	ANO	X	NIE
13. Niektorým spolužiakom je nepríjemné, ak sú tak isto dobrí, ako ostatní žiaci.	ANO	X	NIE
14. V našej triede vedú dobre pracovať len šikovní žiaci.	ANO	X	NIE
15. So všetkými spolužiakmi som dôverný kamarát.	ANO	X	NIE

16. Niektorým spolužiakom sa v našej triede nepáči.	ANO	X	NIE
17. Mám spolužiakov, ktorí vždy chcú, aby sa im ostatní prispôbovali.	ANO	X	NIE
18. Niektorí spolužiaci sa vždy snažia, aby ich práca bola lepšia ako práca ostatných.	ANO	X	NIE
19. Práca v škole je namáhavá – ťažká.	ANO	X	NIE
20. Žiaci v našej triede sa vedú navzájom dohodnúť.	ANO	X	NIE
21. V našej triede je veselo.	ANO	X	NIE
22. Moji spolužiaci sa často hádajú.	ANO	X	NIE
23. Niektorí spolužiaci chcú byť vždy najlepší.	ANO	X	NIE
24. Väčšina mojich spolužiakov vie, ako majú v škole pracovať (vedia sa učiť).	ANO	X	NIE
25. Moji spolužiaci sa navzájom kamarátia.	ANO	X	NIE

Dotazník vyplnil (a): chlapec dievča

Dotazníkov a posudzovacích škál na meranie klímy školskej triedy existuje veľké množstvo. Problémom ostáva, že nie všetky sú preložené do slovenského jazyka. V našich podmienkach sú k dispozícii: MCI, CES, ICEQ, CCQ, CUCEI, OCDQ-RS dotazníky. Na ich preklade do slovenčiny sa podieľali (In. Grecmanová, 2012): Halász (1980), Lašek (1992), Duzbaba (1994), Grecmanová (1996), Mareš (1996), Gavora – Braunová (2010) a iní.

Záver

Vstup do základnej školy je dôležitým krokom do sveta spoločnosti, ktorý so sebou prináša radosti, ale aj starosti pre žiaka, jeho rodičov a učiteľa. Našou snahou bolo poukázať na problematiku klímy školskej triedy v procese adaptácie žiakov prvého ročníka základnej školy. Začiatok školskej dochádzky býva často označovaný ako kľúčový moment v živote každého dieťaťa či zlomové obdobie. V tomto období je jedným z najdôležitejších procesov práve adaptácia, čiže prispôbenie sa sociálnemu prostrediu s jeho normami a požiadavkami. Keďže školská trieda tvorí pri-

márne sociálne prostredie pre žiakov prvého ročníka základnej školy, myslíme si, že má svoje opodstatnenie poukázať aj na významnosť klímy školskej triedy. Jedine v triede, pre ktorú sú charakteristické pozitívne interpersonálne vzťahy, kde sa žiak cíti dobre, je možné uvažovať o efektívnom adaptačnom procese.

Literatúra

1. ČÁP, J., MAREŠ, J. 2007. *Psychologie pro učitele*. 1. vydanie. Praha: Portál, 2007, 656 s. ISBN 978-80-7367-273-7.
2. DOUŠKOVÁ, Alena. 2012. *Riadenie triedy a výchova k sebakontrolle*. 1. vydanie. Banská Bystrica: PF UMB, 2012, 179 s. ISBN 978-80-557-0419-7.
3. ĎURIČ, L., GRÁC, J., ŠTEFANOVIČ, J. 1991. *Pedagogická psychológia*. 2. vydanie. Bratislava: JASPIS, 1991. 333 s. ISBN 80-900477-6-9.
4. DVOŘÁKOVÁ, Miloslava. 2000. *Pedagogicko-psychologická diagnostika I*. 2. upravené a rozšírené vydanie. České Budějovice: JU PF, 2000, 192 s. ISBN 80-7040-402-7.
5. GAVORA, Peter. 1999. *Akí sú moji žiaci. Pedagogická diagnostika*. 1. vydanie. Bratislava: Práca, 1999. 328 s. ISBN 80-7094-335-1.
6. GILLEN, Alexia. 2011 Student perceptions of a positive climate for learning: a case study. In. *Educational Psychology in Practice*. [online]. 2011, vol. 27, no. 65 – 82.
7. GRECMANOVÁ, Helena. 2012. Výskum klimatu školy. In *Klima školy. Soubor dotazníků pro učitele, žáky a rodiče*. 1. vydanie. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-87063-80-4, s. 7-8.
8. GUZIOVÁ, K. a kol. 1999. *Program výchovy a vzdelávania detí v materských školách*. Bratislava: Ministerstvo školstva Slovenskej republiky, 1999, s. 208 ISBN 80-967721-1-2.
9. HAVLÍNOVÁ, Miluše. 2003. Vybrané ukazatele kvality sociálního klimatu ve škole. In. *Klima současné české školy: Sborník příspěvků z 11. konference ČpdS*. 1. vydanie Brno: MSD s.r.o, 2003. ISBN 80-86633-13-6, s. 204-211.
10. HAYNES, Norris, M. et al. 1997. School Climate as a Factor in Student Adjustment and Achievement. In. *Journal of Educational and Psychological Consultation*. 1997, vol. 8, no. 3. s. 321-329.
11. HUĽOVÁ, Z. 2009. *Individualizované edukačné programy pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia*. 1. vyd. 2009, s. 330. Banská bystrica: PF UMB v Banskej Bystrici. ISBN 978-80-80-83-868-3, s. 48-50.

12. HUĽOVÁ, Z. GABZDYL, J. 2015. Vplyv rodiny na adaptačný proces dieťaťa v materskej škole. In *Psychologičeskij vademecum: psihologo-pedagogičeskoje soprovoždenie obrazovateľnogo processa v učreždenijach različnogo tipa, sbornik naučnych statej / rec. A.N. Orlova, A.L. Cerkovskij. - 1. vyd. - Vitebsk: VGU imeni P. M. Mašerova, 2015. - ISBN 978-985-517-510-1. - s. 182-195*
13. HUĽOVÁ, Z. 2015. Evalvácia problémov socializácie detí v predškolskom veku/ Evaluation of socialization problems of children at pre-school age. In *Edukacja małego dziecka: przemiany rodziny i jej funkcji / rec. Irena Adamek. Tom 7. - 1. vyd. - Krakow: Wydawnicztwo Impuls, 2015. ISBN 978-83-7850-788-8. - S. 89-96.*
14. KÖBÖLOVÁ, Eva. 2005. [online] 2016. [cit. 2016-21-08]. Dostupné na internete: <http://www.files.mpcskolenie1.webnode.sk/200000037.../Studijny%20material%20VPK.doc>.
15. KOSOVÁ, B., PORUBSKÝ, Š. 2011. *Transformačné premeny slovenského školstva po roku 1989*. 1. vydanie. Banská Bystrica: Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, 2011, 168 s. ISBN 978-80-557-0275-9.
16. MAREŠ, J. – KŘIVOHLAVÝ, J. 1995. *Komunikace ve škole*. 1. vydanie. Brno: Masarykova univerzita, 1995. 210 s. ISBN 80-210-1070-3.
17. MAREŠ, Jiří. 1998. *Sociální klima školní třídy přehledová studie*. [online] 2015. [cit. 2015-25-11]. Dostupné na internete: http://www.klima.pedagogika.cz/trida/doc/Mares_Klima_tridy.pdf
18. MAREŠ, Jiří. 2005. *Intervence ovlivňující psychosociální klima školy* In. *Psychosociální klima školy III*. [online] 2015. [cit. 2015-15-10]. Dostupné na internete: http://www.klima.pedagogika.cz/skola/doc/Socialni_klima_skoly_III_sbornik_2005.pdf
19. ONDREJKOVIČ, Peter. 2004. *Socializácia v sociológii výchovy*. Bratislava: Veda, 2004, 197 s. ISBN 80-224-0781-X.
20. PRŮCHA, Jan. 1997. *Moderní pedagogika*. 1. vydanie Praha: Portál, 1997. 495 s. ISBN 80-7178-170-3.
21. ŘEZÁČ, Jaroslav. 1998. *Sociální psychologie*. Brno: Paido, 1998, 272 s. ISBN 80-85931-48-6.
22. SLEZÁKOVÁ, T., TIRPÁKOVÁ, A. 2006. *Adaptácia dieťaťa na školu – Súčasné pohľady na pedagogickú teóriu a výskum*. Nitra: PF UKF v Nitre, 2006, 191 s. ISBN 80-8050-968-9.
23. TOMKULIAKOVÁ, R., DOUŠKOVÁ, A. 2012. *Stratégie výučby prírodovedy v primárnom vzdelávaní*. Banská Bystrica: PF UMB, 2012, 156 s. ISBN 980-80-557-0386-2.
24. ZELINA, Miron. 2010. *Teórie výchovy alebo hľadanie dobra*. 2. vydanie. Bratislava: SPN, 2010, 232s. ISBN 978-80-10-01884-0.